

Naslov izvornika
Friedrich Nietzsche
DER WILLE ZUR MACHT

Versuch einer Umwertung aller Werte
(Ausgewählt und geordnet von Peter Gast unter Mitwirkung von
Elisabeth Förster-Nietzsche)
Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1980

Urednik
Miroslav Kutanjac

Prijevod redigirao i pogovor napisao
Branko Despot

Naslovnu stranu izradio
Ratko Petrić

Recenzenti
Branko Despot
Danilo Pejović

FRIEDRICH NIETZSCHE

VOLJA ZA MOĆ

Pokušaj prevrednovanja svih vrijednosti

Preveo
ANTE STAMAC

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
RIJEKA

930016606

IZDAVAČKO KNJIŽARSKA
RADNA ORGANIZACIJA
mladoš

IV. VOLJA ZA MOĆ KAO UMJETNOST

794.

Naša religija, moral i filozofija oblici su dekadencije čovjeka.

— *Protugibanje: umjetnost.*

795.

Umjetnik filozof. Viši pojam *umjetnosti*. Može li se čovjek toliko razdaljiti od drugih ljudi da bi na njima oblikovao? (— Predvježbe: 1. oblikovatelj sama sebe, pustinjač; 2. *dojakošnji* umjetnik, kao mali dovršitelj, na jednom građvu.)

796.

Umjetnina, gdje se pojavljuje *bez* umjetnika, npr. kao tijelo, kao organizacija (pruski časnički zbor, isusovački red). U koliko je umjetnik samo neki predstupanj.

Svijet kao umjetnina što rađa sama sebe — — —

797.

Fenomen »umjetnik« još je najlakše *proziran*: — iz njega gledati na *temeljne instinkte moći*, naravi itd.! I religije i morala!

»igra«, ono nekorisno — kao ideal onoga koji je krcat snagom, kao »djetinja«. »Djetinost« Boga, *παις παιγων*.

798.

Apolonsko, dionizijsko. — Postoje dva stanja u kojima sama umjetnost nastupa u čovjeku kao prirodna sila, te njime raspolaže hoće li on to ili ne: jednom kao prisila na

viziju, drugi put kao prisila na orgijazam. Oba su ta stanja i u normalnom životu, samo slabija: u snu i pijanstvu — — —

Ista protivština međutim postoji i među snom i pijanstvom: oba u nama oslobađaju umjetničke sile, ali svako drugačije: san silu viđenja, spajanja, pjevanja; pijanstvo silu kretnji, strasti, pjeva, plesa.

799.

U dionizijskom je pijanstvu spolnost i sladostrast: ne nedostaje je u apolonskom. U obim stanjima *mora* još biti različitosti tempa... *Krajnji spokoj* stanovitih osjećaja pijanstva (strože: usporavanje osjećaja vremena i prostora) rado se zrcali u viziji najspokojnijih kretnji i vrsta duša. Taj spokoj, jednostavnost, pokratu, koncentraciju predstavlja u biti klasični stil — u klasičnom je tipu usredotočeno *najviše čuvstvo moći*. Teško reagirati: velika svijest: nikakva čuvstva borbe.

800.

Čuvstvo opojnosti što doista odgovara nekom *višku snage*: najснаžnije u doba parenja spolova: novi organi, nove vještine, boje, oblici... »poljepšanje« je posljedica *povišene* snage. Poljepšanje kao izraz neke *pobjedne* volje, neke povećane koordinacije, nekog harmoniziranja svih jakih žudnji, nepogrešivo perpendikularnog težišta. Logičko i geometrijsko pojednostavnjenje posljedica je tog povišenja snage: obratno, *opažanje* takva pojednostavnjenja povisuje opet čuvstvo snage... Vrhunac razvoja: veliki stil.

Rugoba znači *décadence nekog tipa*, protuslovlje i manjak koordinacije unutrašnjih žudnji — znači opadanje *organizatorske* snage, »volje«, govori li se psihološki...

Stanje slasti što ga zovu *opojnošću* egzaktno je visoko čuvstvo *moći*... Promijenili su se prostorni i vremenski osjeti: pregledne bivaju silne daljine i tako reći tek sad *zamjetljive*; *širenje* pogleda ponad većih mnoštava i daljina; *istančanost organa* za opažanje mnogočega najmanjeg i najprolaznijeg; *divinacija*, snaga razumijevanja na najtišu pomoć, na svaku sugestiju: »inteligentna« *čutilnost*... *jakost* kao osjećaj gospodstva u mišićju, kao gipkost i slast s gibanja, kao ples, kao lakoća i presto; jakost kao slast s do-

kaza jakosti, kao bravurozni komad, pustolovina, neustrašivost, ravnodušno bivstvo... Svi ti visinski momenti života pobuđuju se uzajamno; svijet slika i predodžaba jednoga dovoljan je, kao sugestija, za ostale... Na taj su način konačno urasla jedna u druga stanja koja bi možda imala razloga da međusobno ostanu tuđa. Na primjer: religiozno čuvstvo opojnosti i spolno uzbuđenje (dva duboka čuvstva, zapravo gotovo čudesno koordinirana. Što se dopada svim pobožnim ženama, starima i mladim? Odgovor: svetac lijepih nogu, pa još mlad, pa još idiot...) Grozota u tragediji i sućut (— također normalno koordinirane...). Proljeće, ples, glazba, sve samo natjecanje spolova — pa još ona faustovska »beskrajnost u prsima«...

Umjetnici, jesu li čemu, snažno su (i tjelesno) ustrojani, pretekli, živine, senzualni; bez stanovite prezagrijanosti spalnog sustava nije moguće zamisliti nikakva Rafaela... Stvaranje glazbe također je i neka vrst pravljenja djece; čednost je puka umjetnikova ekonomija: — a svakako plodnost i u umjetnika prestaje sa snagom začinjanja... Umjetnici ne trebaju gledati kako jest, nego punije, nego jednostavnije, nego jače: za to im mora biti svojstvena neka vrst vječne mladosti i proljeća, neka vrst habitualne opojnosti u životu.

801.

Stanja za kojih u stvari ulažemo i uz njih priljubljujemo *preobraženje i obilje*, sve dok nam ne odzrcale vlastito obilje i slast života: spolni nagon; opojnost; objed; proljeće; pobjeda nad neprijateljem, rug, bravura; okrutnost; ekstaza vjerskog čuvstva. Osobito tri elementa: spolni nagon, pijanstvo, okrutnost: svi pripadni najstarijim *svečanim radoštim* čovjekovim, isto tako svi pretežni u iskonskog »umjetnika«.

Obratno: presretnu li nas stvari što pokazuju to preobraženje i tu puninu, animalni opstanak odgovara *uzbuđenjem onih sfera* u kojima stoluju sva spomenuta stanja slasti: — a mješavina tih vrlo nježnih nijansi animalnih ugoda i žudnji jest *estetsko stanje*. Ono nastupa samo u takvih naravi koje su uopće kadre za onu predavajuću i preplavnu puninu tjelesnog vigora; u njemu je vazda primum mobile. Trijeznjak, umornik, iscrpljenik, osušenik (npr. kakav učenjak)

ne može od umjetnosti primiti apsolutno ništa, jer nema umjetničke prasnage, prisile tog bogatstva: tko ne može davati, ništa i ne prima.

»Savršenost«: u tim se stanjima (posebice za spolne ljubavi itd.) naivno odaje ono što najdublji instinkt uopće priznaje za nešto više, za poželjnije, vrednije, za uspinjanje svoga tipa; isto tako za kojim statusom on zapravo teži. Savršenost: to je izvanredno širenje čuvstva njegove moći, bogatstvo, nužno prelaženje pjene preko svih rubova...

802.

Umjetnost nas podsjeća na stanja animalnog vigora; jednom je pretičak i izljev cvjetne tjelesnosti u svijet slika i želja; drugi put nadražaj animalnih funkcija putem slika i želja povećana života; — uzdignuće čuvstva života, njemu stimulans.

U koliko još takvu silinu može imati i ružno? Ukoliko priopćuje još nešto od pobjedne energije umjetnika koji je ovladao tim ružnim i strašnim; ili ukoliko ono u nama istih pobuđuje slast s okrutnosti (u danim okolnostima i slast da sebi nanosimo bol, samosilovanje: a time i čuvstvo moći nad nama).

803.

»Ljepota« je umjetniku nešto izvan svakog poretka po rangi zato, jer se u ljepoti krote protivštine, najviši znak moći, naime nad svim sučeljenim; osim toga bez napetosti: — to da više nije neophodna nikakva sila, da sve toliko lako *slijedi, sluša*, te s posluha pravi najljubeznije lice — to ushićuje umjetnikovu volju moći.

804.

O nastanku *lijepoga i ružnog*. Što nam se instinktivno *opire*, estetički, iz najdavnijeg je iskustva čovjeku dokazano kao štetno, opasno, te zaslužuje nevjericu: estetski instinkt, progovoriv iznenada (npr. u gađenju), sadrži neki *sud*. Utoliko se *lijepo* nalazi unutar opće kategorije bioloških vrijednosti korisnog, dobrotvornog, živodajnog: no tako da nam mnoštvo podražaja što posve izdaleka podsjećaju i nadovezuju

se na korisne stvari i stanja daje čuvstvo lijepoga, tj. povećanja čuvstva moći (— ne dakle samo stvari, nego i popratni osjeti takvih stvari ili njihovi simboli).

Time se lijepo i ružno spoznaju kao nešto *uvjetno*; naime s obzirom na naše najniže *održajne vrijednosti*. Htjeti odrediti što lijepo i što ružno bez toga, besmisleno je. Lijepo egzistira toliko malo koliko i *ovo dobro, ovo istinito*. Pojedinačno su posrijedi i opet *uvjeti održanja* određene vrste čovjeka: *čovjek stada* tako će čuvstvo *vrijednosti lijepoga* imati u povodu drugih stvari no *iznimni čovjek* i više no čovjek.

Iz *optike prednjega plana*, koja u obzor uvlači samo *najbliže posljedice*, potječe *vrijednost lijepoga* (i dobrog, i istinitog).

Svi su instinktivni sudovi *kratkovidni* s obzirom na lanac posljedica: oni daju savjet što nam je činiti *ponajprije*. Razum je u biti *sprava za kočenje* protiv trenutnog reagiranja na instinktivni sud: on zaustavlja, dalje promišlja, lanac posljedica vidi dalje i dulje.

Sudovi o ljepoti i rugobi *kratkovidni* su — protiv sebe uvijek imaju razum —: ali *nagovorni* u *najvišem stupnju*; apeliraju na naše instinkte, i to ondje gdje se oni najbrže odlučuju te vele svoje »da« i »ne«, još i *prije* no razum dođe do riječi...

Najuobičajenije potvrde ljepote *uzajamno se pobuđuju i potiču*; ako je estetski nagon jednom već na djelu, oko »pojedinačno lijepoga« kristalizira se čitavo obilje drugih i od drugud poteklih savršenosti. Nije moguće ostati *objektivan*, odn. *isključivati snagu* koja interpretira, nadodaje, ispunja, zgušnjuje (— *potonja* i jest spomenuto ulančavanje potvrda ljepote). Pogled na »lijepu ženu«...

Dakle: 1. sud o ljepoti *kratkovidan* je, vidi samo najbliže posljedice

2. on predmet koji ga pobuđuje *obasiplje* nekom *čarolijom*, a nju uvjetuje asociiranje različitih sudova o ljepoti, — ali je *bivstvu samoga predmeta ona posve tuđa*. Osjećati neku stvar lijepom znači: nužno je osjećati krivo... (— zbog čega je, usput rečeno, vjenčanje iz ljubavi društveno najneumstvenija vrst vjenčanja —)

Uz genezu umjetnosti. — Ono *pravljenje savršenim, viđenje savršenim*, koje je i odviše svojstveno cerebralnom sustavu opterećenu spolnim snagama (večer zajedno s ljubljnom, ozarene i najmanje slučajnosti, život neki slijed sublimnih stvari, »nesreća nesretno zaljubljenih vrednija no ista«): s druge strane sve što je *savršeno* i *lijepo* djeluje kao nesvjesno prisjećanje onog zaljubljenog stanja i gledanja na njegov način — svaka *savršenost*, čitava *ljepota* stvari putem contiguity nanovo budi afrodizično blaženstvo. *Fiziološki*: stvaralački instinkt umjetnikov i porazdioba semenis u krv... *Težnja za umjetnošću i ljepotom* neizravna je težnja za ushićenjima spolnog nagona, što ih on priopćuje cerebrumu. *Svijet koji je postao savršen*, putem »ljubavi«...

Sjetilnost u svojim preodjenućima: 1. kao idealizam (»Platon«), svojstvena mladosti, stvarajući istu vrst slike u ugnutu zrcalu, kako se u njemu pojavljuje ljubljena, taložeći oko svake stvari neku inkrustaciju, uvećanje, ozarenje, beskrajnost — 2. u religiji ljubavi: »lijep mladić, lijepa žena«, nekako božanstveni, zaručnik, nevjesta duše — 3. u *umjetnosti*, kao »ukrašujuća« sila: kao što muškarac vidi ženu tako da joj u neku ruku dariva gotovo sve čega ima od odlika, tako i umjetnikova sjetilnost unosi u jedan jedini objekt ono što inače štuje i drži u časti — na taj način *usavršuje* objekt (»idealizira« ga). Žena pak, svjesna što muškarac osjeća s obzirom na ženu, *izlazi ususret njegovu trudu oko idealiziranja* time što se kiti, lijepo hoda, pleše, kazuje nježne misli: isto tako *vježba sram*, povučenost, distanciju — s instinktom da time *raste* idealizirajuća sposobnost muškarčeva. (— Pri silnoj tankočutnosti ženskog instinkta sram nipošto ne ostaje svjesnom hinom: pogađa ona da baš *naivna zbiljska sramežljivost* ponajviše zavodi muškarca te ga sili na precjenjivanje. Zato je žena naivna — s tankočutnosti instinkta koji joj savjetuje korisnost nevinosti. Hotimično neko držanje očiju sklopljenih nad sobom... Gdje god pretvaranje jače djeluje ako je nesvjesno, ono i *biva* nesvjesno.)

Što li sve ne može pijanstvo koje se zove ljubav i koje je još nešto drugo do li ljubav! — O tome ipak svatko ima svoju znanost. Snaga djevojačkih mišića *poraste* čim joj muškarac pride u blizinu; postoje instrumenti kojima se to mjeri. Pri kakvu još bližem odnošaju spolova, kakav sobom nosi npr. ples i drugi društveni običaji, raste ta snaga toliko da osposobljuje za zbiljske *pothvate snage*: na kraju se više ne vjeruje svojim očima — ni svojoj uri! Svakako tu valja uračunati da ples već po sebi, baš kao i svako brzo gibanje, sobom donosi neku vrst opojnosti sveukupnom krvnom, živčanom i mišićnom sustavu. U tom se slučaju mora računati s kombiniranim učincima dvostruke opojnosti. — I kako je tu mudro kadšto biti malo luckast!... Ima realiteta koje sebi nikada ne valja priznavati; tu se biva ženom, tu se posjeduju sve ženske pudeurs... Mlada ta stvorenja što ondje plešu očito su onkraj svake realnosti: plešu sa samim dohvatnim idealima, vide čak, dapače, kako oko njih sjedi još ideala: majke!... Prigoda da se citira Fausta... Neusporedivo bolje izgledaju kad su luckaste na taj način, ljupke te kreature, — o kako i one to dobro znadu postaju čak ljupke *jer* to znadu! — Inspirira ih konačno i njihov ures; ures im je *treća* mala opojnost: vjeruju u svog krojača kao što vjeruju u svoga Boga: — i tko da ih odvraća od te vjere? ta ih vjera čini blaženima! A divljenje samome sebi je zdravo! — Divljenje samome sebi štiti od prehlade. Je li se ikada prehladila ljupka žena koja je znala da je dobro odjevena? Nikad i nikada više! Uzmimo čak i slučaj da je bila jedva odjevena...

Hoće li tko najzačudniji dokaz dokle ide transfiguracijska snaga opojnosti? »Ljubav« je taj dokaz: ono što se zove ljubav u svim jezicima i njemoćama svijeta. Opojnost tu izlazi na kraj s realnošću na takav način da se čini kako je u zaljubljenikovoj svijesti zgasnuo uzrok a na njegovu se mjestu nailazi na nešto drugo — na neko podrhtavanje i bljeskanje svih začaranih ogledala Kirkinih... Među čovjekom i životinjom tu nema razlike; još manje među duhom, dobrotom, čestitošću... Ako je tko fin, fino biva i zaluđen,

ako je pak grub, zaluđen biva grubo: ali ljubav, pa čak i ljubav prema Bogu, ta svetačka ljubav »iskupljenih duša«, u korijenu ostaje jedno: kao groznica što ima razloga da se transfigurira, pijanstvo koje dobro čini što laže o sebi... A svakako dobro laže ljubi li tko, pred sobom i o sebi: sebi se čini transfiguriranim, jačim, bogatijim, savršenijim, *i jest* savršeniji... *Umjetnost* tu zatječemo kao organsku funkciju: vidimo je unesenu u najanđeoskiji instinkt života: zatječemo je kao najveći stimulans životu — time umjetnost sublimno svrhovita i po tome što laže... Varali bismo se međutim kad bismo ostali pri njezinoj snazi da laže: čini ona više no da samo imaginira, čak pomiče vrijednosti. I ne samo da pomiče čuvstvo vrijednosti... zaljubljenik *jest* više vrijedan, jači je. U životinja to stanje izbija nove tvari, pigmente, boje i oblike: prvenstveno nove pokrete, nove ritmove, nove tonove što vabe, i nove zavedbe. Ni s čovjekom nije drugačije. Svekoliko mu je kućanstvo bogatije no ikad, silnije, *cje-lovitije* no u onoga tko ne ljubi. Zaljubljenik biva rasipnik: dovoljno je bogat za to. Odvažuje se, biva pustolov, biva magarić velikodušja i nevinosti; opet vjeruje u Boga, vjeruje u vrlinu, jer vjeruje u ljubav; s druge pak strane tom idiotu sreće rastu krila i nove sposobnosti, pa mu se otvaraju čak i vrata k umjetnosti. Otpišemo li iz lirike u tonu i riječi sugestiju one intestinalne groznice: što ostaje od lirike i glazbe?... Možda l'art pour l'art: taj virtuozni kreket zamrznutih žaba što dešperiraju u svom močvarju... Sav *ostatak* stvorila je ljubav...

Sva umjetnost djeluje kao sugestija na mišićje i osjetila, koja su izvorno na djelu u naivna čovjeka umjetnika: ona vazda govori samo umjetnicima, — govori toj vrsti tankočutne uzbudljivosti tijela. Pojam »nevježa« promašaj je. Gluhak nije species nekoga tko dobro čuje.

Sva umjetnost djeluje *tonički*, povećava snagu, pali slast (tj. čuvstvo snage), pobuđuje sva nježnija sjećanja na opojnost, — postoji osebužno pamćenje što slazi u takva stanja: vraća se tu dalek i nestalan svijet senzacija...

Ružno tj. protuslovlje umjetnosti, ono što umjetnost *isključuje*, njezino *ne* — svakiput kad se ma i izdaleka potakne

zalaz, osiromašenje života, nemoć, rastvorba, rasap, čovjek estet reagira svojim *ne*. Ružno djeluje *depresivno*: izraz je jedne depresije. *Oduzima* snagu, osiromašuje, tišti... Ružno *sugerira* ružno; na vlastitim se zdravstvenim stanjima može iskušati kako loše osjećanje različito povećava i sposobnost mašte ruznoga. Drugačiji je izbor stvari, interesa, pitanja: stanje u najbližem srodstvu s ružnim postoji i u logici — te-žina, sumor... Mehanički, nedostaje tu težište: ružno šepa, ružno se spotiče: — suprotnost božanskoj lakomislenosti ono- ga što pleše...

Estetsko stanje posjeduje preobilje *sredstava priopćava- nja*, zajedno s ekstremnom *prijemljivošću* za podražaje i znakove. Ono je vrhunac priopćivosti i prenosivosti među živim bićima, — vrelo je jezicima. Jezici je tu žarište na- stanka: koliko glasovni toliko i jezici kretnja i pogleda. Pu- niji je fenomen uvijek početak: moći nás ljudi kulture suptra- hirane su iz punijih moći. Ali se još i danas sluša mišićjem, mišićjem se čak još i čita.

Svako je zreloj umjetnosti podloga obilje konvencija: ukoliko je ona jezik. Konvencija je uvjet velikoj umjetnosti, *ne* njezina zapreka... Svako uzvisivanje života povećava pri- općajnu snagu, isto tako i snagu čovjekova razumijevanja. *Uživljavanje u druge duše* izvorno nije ništa moralno, nego fiziološka nadražljivost sugestije: »simpatija« ili ono što zovu »altruizam« puke su dotjeranosti onog psihomotoričkog rap- porta, koji se ubraja u duhovnost (induction psycho-motrice, mni Ch. Féré). Nikada se ne priopćuju misli, priopćuju se pokreti, mimički znakovi, koje tad *povratno čitamo* kao misli.

810.

U odnosu prema glazbi svaki je priopćaj *riječima* besram- ne vrsti; riječ razrjeđuje i zaglupljuje; riječ lišava osobnosti: ono neprosto riječ čini prostim.

811.

Iznimna su stanja koja uvjetuju umjetnika: sva koja su duboko srodna i srasla s bolesnim pojavama: pa se ne čini mogućim biti umjetnik a ne biti bolestan.

Fiziološka stanja koja se u umjetnika tako reći goje do »osobe«, koja po sebi u bilokojem stupnju prijanjaju uz čo- vjeka uopće:

1. *pijanstvo*: povećano čuvstvo moći; unutrašnja prisila da se od stvari napravi refleks vlastite punine i savršenosti —

2. *ekstremna oštrina* stanovitih osjetila: tako da razumije- vaju — i stvaraju — posve drugi znakovni jezik... — ona pak, a pojavljuje se povezana s ponekim živčanim bolestima — ekstremna pokretljivost, iz koje nastaje ekstremna priop- ćivost; htijenje da sve što zna davati znakove izgovori sve... potreba tako reći za oslobađanjem putem znakova i kretnji; sposobnost da se o sebi govori s pomoću stotinu jezičnih sredstava... *eksplozivno* stanje — valja to stanje isprva za- misliti kao prisilu i nalog da se svakovrsnim radom mišića i pokretljivošću oslobodimo egzuberantnosti unutrašnjeg na- pona: zatim kao nedragovoljnu *koordinaciju tog kretanja* pre- ma unutrašnjim događajima (slikama, mislima, žudnjama) — kao neku vrst automatizma čitava mišićnog sustava pod im- pulsom snažnih podražaja što djeluju iznutra — nesposob- nost da se *spriječi* reakcija; sprava za kočenje tako reći *izmaknuta*. Svaki unutrašnji pokret (čuvstvo, osjećaj, afekt) prate *vaskularne promjene* pa dakle i promjene boje, tempe- rature, sekrecije; *sugestivna* snaga glazbe, njezina »suggestion mentale«; —

3. morati oponašati: ekstremna iritabilnost pri kojoj se kontagiozno priopćuje dani uzor, — neko se stanje već goneta i *prikazuje* po znakovima... Slika što izranja iznutra djeluje već kao gibanje udova... stanovito isticanje *volje*... (Scho- penhauer!!!) — Neka vrst gluhoće, sljepoće prema van, — carstvo *pripuštenih* podražaja oštro je omeđeno —

Umjetnik se od nevježe (nekoga tko je umjetnički prijem- ljiv) razlikuje po ovome: potonjemu je primanju vrhunac nadražljivosti; prvom u davanju — i to tako da je antagoni- zam obiju nadarenosti ne samo naravan nego i poželjan. Svako od tih stanja ima obratnu optiku, — zahtijevati od um- jetnika da *uvježbava* optiku slušateljevu (kritičarovu, —) znači zahtijevati da *osiromašuje* sebe i svoju stvaralačku snagu... Tu je kao i pri diferenciji spolova: od umjetnika, koji *daje*, ne treba zahtijevati da bude žena — da »prima«...

Naša je estetika dosad bila ženska estetika utoliko što su svoja iskustva »što je lijepo?« formilirali samo prijemljivi za umjetnost. U čitavoj dosadašnjoj filozofiji nedostaje umjetnik... To jest, nagoviješteno je već svime prethodnim, nužna pogreška; jer umjetnik koji bi opet stao poimati sebe time bi *promašio* — nema on što gledati unazad, nema on uopće što gledati, ima davati. — Umjetniku je odlika to što je nesposoban za kritiku... inače je polovičan, »moderan« je...

812.

Kao znakove punog i cvjetnog života stavljam ovdje niz psiholoških stanja o kojima se danas obično sudi kao o *bolesnima*. Mi smo se u međuvremenu odučili toga da među bolesnim i zdravim govorimo o suprotnosti: radi se o stupnjevima, — moja je tvrdnja u tom slučaju da ono što se danas naziva »zdravim« predstavlja nižu razinu onoga što *bi* u povoljnim prilikama *bilo* zdravo... da smo mi relativno bolesni... Umjetnik pripada još snažnijoj rasi. Što bi za nas bilo škodljivo, što bi u nas bilo bolesno, u njega je narav — — Prigovara nam se međutim da iznad svake sugestije upravo *osiromašenje* stroja omogućuje ekstravagantnu snagu razumijevanja: svjedočanstvo naše histerične ženskice.

Simptome djelomične neslobode, osjetilnih halucinacija, raffinementa sugestija može sobom donijeti koliko *preobilje* sokova i snaga toliko i osiromašenje života... podražaj je uvjetovan drugačije, učinak ostaje jednak... Pogotovu *naknadni* učinak nije isti; ekstremna opuštenost svih morbidnih naravi nakon njihovih živčanih ekscentričnosti nema ničega zajedničkog s umjetničkim stanjima: koji svoja dobra vremena ne mora *okajavati*... Za to je dovoljno bogat: može trošiti a da ne osiromaši...

Kao što bi se danas o »geniju« smjelo suditi kao o obliku neuroze, tako bi se možda smjelo i o snazi umjetnikove sugestije, — a naši su *artisti* zaista i odviše srodni histeričnim ženskim!!! Ali to govori protiv »danas«, a ne protiv »umjetnika«...

Neumjetnička stanja: stanje *objektivnosti*, odražavanja, izvještene volje... skandalozni nesporazum *Schopenhauerov*, koji umjetnost uzima za most prema nijekanju života...

Neumjetnička stanja: oni koji siromaše, sustežu se, popuštaju, pod čijim pogledom trpi život... kršćanin...

813.

Moderni umjetnik, svojom fiziologijom najbliži srodnik histerizmu, i kao značaj je precrtarija te bolesnosti. Histerik je lažan: on laže iz veselja s laži, dostojan je divljenja u svakom umijeću pretvaranja — osim ako mu bolesna taština ne odigra kakvu bedariju. Ta je taština poput stalne groznice, kojoj je nepohodno opojno sredstvo te ne preže ni pred kojom samoobmanom, ni pred kojom farsom obećava li ona trenutno ublaženje. *Nesposobnost* za ponos i stalna potreba osvete za neki samoprezir što se duboko ugnijezdio — gotovo da je to definicija te vrsti taštine. Apsurdna razdražljivost njegova sustava, koja iz svakog doživljaja pravi krize te »dramatičnost« uvlači i u najneznatnije slučajeve života, oduzima mu svaku uračunljivost: on više nije osoba, najviše neki rendez-vous osoba, od kojih besramnom sigurnošću izbija sad ova sad ona. Baš je zato on velik kao glumac: svi ti jadni bezvoljnici što ih liječnici proučavaju izbliza zaprepašćuju virtuožnošću svoje mimike, transfiguracije, ulaženja u skoro stvaki značaj koji se traži.

814.

— Umjetnici *nisu* ljudi *velike* strasti, što god oni govorili i nama i sebi. I to iz dva razloga: nedostaje im srama pred samima sobom (promatraju se, *čim* žive; vrebaju na se, odviše su radoznali...) i nedostaje im i srama pred velikom strašću (kao artisti izrabljuju je...)

Drugo međutim, njihov im vampir, njihov talent, najčešće zavidi na takvu rasipanju snage koja se zove strast. — S talentom je tko i žrtvom svog talenta: živi pod vampirizmom svog talenta.

Sa svojim se strastima ne izlazi na kraj tako da ih se prikaže: prije će biti da se s njom nema ništa *ako* je se prikaže. (Goethe to uči drugačije: on se tu *htio* razumijevati krivo: jedan Goethe osjećao je nedelikatnost)

O umu života. — Relativna čednost, načelan i mudar oprez pred eroticis čak i u mislima, može pripadati velikom umu života i u bogato opskrbljenih i cjelovitih naravi. Vrijedi taj stav osobito za *umjetnike*, spada u njihovu najbolju životnu mudrost. U tom su se smislu već izjasnili posve nesumnjivi glasovi: spominjem Stendhala, Th. Gautiera, pa Flauberta. Umjetnik je možda već svojom vrstom nužno osjetilan čovjek, uopće razdražljiv, pristupačan u svakom smislu, već izdaleka sklon podražaju, sugestiji podražaja. Pa ipak je on u prosjeku, pod nalogom svoje zadaće, svoje volje za majstorstvo, zapravo umjeren, često čak i čedan čovjek. Vladajući njegov instinkt od njega *hoće* da tomu bude tako; ne dopušta mu da se na ovaj ili onaj način razdaje. Jedna je to te ista snaga, što je se razdaje u umjetničkoj koncepciji i u spolnom činu: postoji tek jedna jedina vrst snage. *Tu* podleći, *tu* se potrošiti, za umjetnika je izdaja: odaje to manjak instinkta, uopće volje, može to biti znak *décadence*, — a svakako do neizračunljiva stupnja obezvrjeđuje njegovu umjetnost.

U usporedbi s *umjetnikom* pojava čovjeka *znanosti* zapravo je znak stanovita ograničenja i *sniženja razine života* — ali i *jačanja, strogosti, krutosti, snage volje*.

U koliko lažnost, ravnodušnost prema *istini* i koristi u umjetnika može biti znak mladosti, *»djetinjarije«*...: njihov habitus, njihova nepamet, njihova ignorancija prema sebi, njihovo ravnodušje prema vječnim vrijednostima, ozbiljnost u *»igri«* — njihov nedostatak dostojanstva; Hanswurst i Bog u susjedstvu; svetac i lupez...: *oponašanje* kao instinkt koji zapovijeda. — *Umjetnici izlaska* — *umjetnici zalaska*: ne pripadaju li oni svim fazama... Da.

Bi li u čitavu lancu umjetnosti i znanosti nedostajalo ijedne karike kad bi u njemu nedostajala žena, *djelo žene*? Dopuslimo iznimku — ona potvrđuje pravilo — da do savršenstva žena dotjera u svemu što nije djelo, u pismu, u memoarima, čak i u najdelikatnijem ručnom radu koji postoji,

ukratko u svemu što nije meštirija, točno zato jer se time ispunja, jer se time pokorava onom jedinom umjetničkom nagonu što ga posjeduje, — *hoće se dopasti*... Ali što ima žena sa strastvenom indiferentnošću pravog umjetnika, koji jednom zvuku, jednom dahu, jednom hopla pridaje više važnosti negoli samome sebi? koji sa svih pet prstiju poseže za svime što mu je najotajnije i najprisnije? koji ne priznaje vrijednosti nijednoj stvari ne zna li bivati formom (— ne žrtvuje li se, ne objavljuje li se —). Umjetnost, kako se njome bavi umjetnik — ne shvaćate li *vi* što je ona: atentat na sve pudeurs?... Tek se u ovom stoljeću žena odvažila na onaj zaokret prema književnosti (— vers la canaille plumière écrivassière, recimo to sa starim Mirabeauom): ona književni-kuje, umjetnikuje, gubi instinkt. Ma *čemu?*, ako se smije pitati.

Umjetnikom tko biva uz cijenu da ono što svi neumjetnici zovu *»formom«* osjeća kao *sadržaj*, kao *»samu stvar«*. Time doduše spada u *izokrenut* svijet: jer *sadržaj* odsad biva nešto puko formalno, — uračunavši i naš život.

Osjećaj i slast s *nijanse* (— pravi *modernitet*), s onoga što *nije* opće, sučeljuje se nagonu kojemu je slast i snaga u zahvaćanju *tipičnoga*: ravno grčkom ukusu iz najboljeg doba. U tomu je ono *prevladavanje obilja svega što živi*, mjera tu biva gospodarom, podloga je pak onaj *»spokoj«* jake duše koja se polako giblje te se grsti nad svime što je odviše živo. *Stuje* se i *»uzvisuje«* opći slučaj, zakon: ukraj uklanjaju na-protiv iznimku, brišu nijansu. Ono čvrsto, moćno, solidno, život koji širok i silan miruje i taji svoju snagu — to se *»dopada«*: tj. korespondira s onim što se drži o sebi.

U glavnoj stvari umjetnicima dajem više prava no svim filozofima dosad: oni nisu izgubili veliki trag po kojemu hoda život, voljeli su stvari *»ovoga svijeta«*, — voljeli su svoja osjetila. Težiti bezosjetilnosti: to mi se čini nesporezu-